

NEVENWEZEN

Van dezelfde auteur:

FICTIE

Hier ben ik

De garderobier

Keldermans

De hemelvaart

Als een tijger, als een slak

Oksana

Wolken &c.

Zo zie je alles

Waarachtige beschrijvingen uit de permafrost

REISVERHALEN

(met fotograaf Harold Naaijer)

Berlijn/Berlijn

Horizon Marseille

Liverpool, Lovelypool

Berlijn revisited

NON-FICTIE

Na een leven van werken en strijden

Door riet omzoomd (met fotograaf Ed Zijp)

Kraai

Ochtenden

Rouw

Donald Niedekker
NEVENWEZEN

Roman

KOPPERNIK

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

De auteur ontving voor het schrijven van dit boek een projectsubsidie van het Nederlands Letterenfonds.

Copyright © 2026 Donald Niedekker

Illustratie omslag Carl Bollmann, *Echter Kakaobaum (Theobroma cacao)*

Vormgeving Koppernik

ISBN 978 90 836 1623 0 / NUR 301

www.koppernik.nl

Al gaande kwamen wij slechts in slaap vallen;
wij kwamen alleen maar om er te dromen,
onwerkelijk, onwezenlijk kwamen wij op aarde leven!
Over hoogzomerse gewassen kwamen wij ons een weg banen;
onze harten komen zich verfrissen, komen ontkiemen.
Onze lichamen zijn als bloemen,
sommige ontluiken, andere verwelken...
Tochihuitzin Coyolchiuhqui (1397-1450?)
(vert. Rudolf van Zantwijk)

Ik heb een zwak voor de bezoeker die verdwaalt.

Abdellatif Laâbi, *Het continent van de gave*
(vert. Bart Vonck)

‘Ik voor mijn persoon denk niet dat het anders had kunnen lopen.

Wat jij?’

‘Huh?’

‘Nou, wat vind jij?’

‘Hè?’

‘Had ’t anders kunnen uitpakken?’

‘Wat?’

‘Luister je wel?’

‘Als je ’t mij vraagt, wel, dan, uh, denk ik...’

‘Nou?’

‘Wat vroeg je ook al weer?’

‘Je hebt niet zitten luisteren, Quetzalcoatl. Als je ’t nou gewoon toegeeft. Met de Spanjaarden was je ook niet–’

‘Jaja, dat liedje kennen we. Ze met een goudklomp het oerwoud in sturen. De anaconda zou ze opwachten. Strik eromheen en de rest is mythe. Jouw naam is haas en je huppelt vrolijk door het bos. Wie heeft ze onze cacao drank voorgeschoteld? Had niet gehoeven, Xochipilli. Kon je het niet bij je bloemen houden, bij je bloemen en je versjes? Jij moest zo nodig de fielt uithangen.’

‘En?’

‘Gedane zaken, Xochipilli, gedane zaken.’

‘En?’

‘En wat?’

‘Wat dan nog?’

‘Wat was ook weer je vraag?’

'Wat vind jij?'

'Pfff... moeilijk... moeilijk.'

'Precies, Quetzalcoatl, zo maak jij je ervan af. Dat met onze godendrank... ik ga het niet ontkennen, al bestaan er andere overleveringen van het gebeurde. Nu verbouwen ze cacao in Afrika, in Azië, en in Europa malen en branden ze de bonen, ze voegen er suiker aan toe, drinken het in salons over heel de wereld. Ze persen boter uit de bonen en ieder smeert die op de lippen. Zelfs in Singapore, heb ik me laten vertellen, gaan ze een cacao-fabriek bouwen.'

'Ik denk van niet.'

'Ik heb het zelf-'

'Je vroeg toch of het anders had kunnen lopen.'

'O, nu kun je je het plotseling herinneren.'

'En dat je eerst "lopen" zei en toen "uitpakken". Nee, het had niet anders kunnen lopen of uitpakken.'

'Had je meteen kunnen zeggen.'

'Ach, Xochipilli, jij die alles weet van uitstel en zijpaden, van omwegen en afleiden, hamert nu op directheid? Kom, we zitten hier al eeuwen de tijd te rekken. Zing liever, in plaats van te kissebissen, een lied over mij. Dat van de schubben en de veren, dat je laatst hebt geschreven. Was helemaal niet slecht.'

'Het had niet anders kunnen lopen, we kunnen het wel anders vertellen.'

'Doen we ook al eeuwen.'

'En soms, niet vaak, verandert er dan iets.'

'Dus?'

'Dus?'

'Ga je voor me zingen of niet?'

'Laten we het anders vertellen.'

'Jij je zin, het zit je hoog, merk ik. Maar dan echt anders.'

'Dat doen we, Quetzalcoatl.'

‘Waar beginnen we?’

‘Bij de kapper.’

‘Bij de kapper?!’

‘Bij kapper Sluis.’

‘Dat is toch geen begin, Xochipilli. Wat heeft die kapper met ons verhaal te maken?’

‘Heb je een beter voorstel?’

‘Alles beter dan kapper, kapper, hoe heet-ie...?’

‘Sluis.’

‘Alles beter dan kapper Sluis.’

‘Dat bedoel ik, het maakt niet uit waar we beginnen. Sluis wordt Plus.’

‘Maar we komen uit bij-’

‘Rivieren stromen naar de zee en verhalen komen uit bij jou. Zullen we?’

‘We doen het met ons beidjes, Xochipilli.’

‘Zo doen we het.’

Over kapper Pluis

Kapper Pluis kneep, pfiet-pfiet, in een roze rubberen bolletje, waaraan een dampwolkje ontsnapte, en het wonder was geschied. Het haar zat in model, dat wil zeggen in het bloempotmodel of het eidopmodel, want sinds kort had kapper Pluis om met zijn tijd mee te gaan voor de mannelijke klanten twee modellen, of 'stijlen' zoals hij ze noemde. Niemand zag het verschil.

Terwijl de wolk oploste werd de jongen gezeten in de turkooizen leren kapstoel een hoofd in de spiegel gewaar. Hij proestte het uit. Wat had dat ventje een ridicuul kapsel. Dat woord gebruikte zijn zus sinds kort, ridicuul, ze sprak het uit met een brouwende 'r' en een lichte 'l', en als hij dan moest lachen keek ze hem vinnig aan.

Nu keek kapper Pluis een tel pinnig naar hem, vermande zich en wierp met een theatraal gebaar het linnen kleed van de jongen af, als zou die gelijk een konijn uit een hoge hoed huppen. Ongehoof, ohhh, applaus voor de goochelaar met de schaar. De jongen had 't liefst een van de drie reukflacons tegen de spiegel gesmeten. Nooit meer ging hij naar kapper Pluis, maar hij zou zich telkens laten verleiden door het roze toverbolletje. Daarenboven had hij wat kappersbezoeken betrof niet veel te willen, helegaar niets. Elk Zaans dorp had zijn Stationstraat of Stationsstraat met elk een eigen kapper Pluis.

Over de streek

In deze streek waar de jongen opgroeide en elk dorp zijn Stationstraat of Stationsstraat met kapper had vingen de mensen wind. In de zomer met rode en witte doeken, in de herfst en winter met bruine en okergele, in de lente weer met witte en rode doeken, en ze lieten de wind voor hen werken, de wind die van wie weet waar komt en zomaar ergens heen waait, op zijn weg tientallen, wel honderden molens liet draaien en dat maal vier, want elke molen heeft vier wieken, dus ontelbaar veel rood-wit beklede wieken of in de herfst en winter bruin-okergeel gedoekte wieken, die suizen, suizen, of guiten zoals ze in de streek zeiden als het wat harder woei, wieken die suizen en guiten in de wind, waarvan niemand weet waar die vandaan komt en waar die heen gaat, anders dan uit het niets komend en oplossend in het niets, de wind waar Prediker geen hoge pet van op heeft, want najagen van wind is volgens hem als water naar de zee dragen, zinloos en ijdel op de koop toe. Hij moest eens weten hoe rijk ze in deze streek zijn geworden van najagen van wind. Ze keken nergens van op, ze wisten dat alles vangen van wind was, ze aten geen rijst maar toverrijst en van cacaofantasie maakten ze flinterdunne, ademdunne, droomdunne koetjesrepen. Je nam een hap en voor je chocolade had geproefd vervloog de smaak, als een briesje over net niet rijpe appels of over voorjaarsgras.

Is alles wind?

Ja.

Is alles droom?

Ja.

Is alles smaak?

Ja.

Is alles fantasie?

Ja, cacaofantasie.

Over boekhandelaar Noomen

De jongen die van zijn zus het woord ridicuul had geleerd en in een van de stationsstraten woonde waar de windvangende streek rijk aan was reikte op zijn tenen naar de een-na-bovenste plank, maar kwam nog niet tot de plank daaronder. Hij probeerde de blik van boekhandelaar Noomen te vangen, die – handen plat op de toonbank – de in een strak kobaltblauw mantelpak gestoken mevrouw Pouw te woord stond. Tussen hen in lag een boek.

‘Klaas zei dat hij de grootste is. Niet die drie...’

‘Als Klaas het zegt,’ bromde het uit de mondhoek die de pijp van Noomen vrijliet. ‘Hij heeft hem vroeger geloof ik uitgegeven.’

‘Klaas?’

De jongen kon net ‘jungle’ lezen op de omslag van het kleine boek. Erg dun ook. Mevrouw Pouw verplaatste haar gewicht op haar andere been en hij las iets als ‘tringel’.

Wat zou dat voor dier zijn, een tringel, er viel veel te ontdekken, en daarom reikte hij naar de een-na-bovenste plank, waar hij *De zwerftochten van Odysseus* zag staan.

‘Cadeautje?’

‘Nee, dank u.’

‘Zakje eromheen?’

‘Ja, graag.’

Toen mevrouw Pouw met achterlating van een wolkje amberzoet parfum de winkel deur dichttrok, uiterst behoedzaam, voelde de jongen een schaduw in zijn rug. En zie, de schaduw sprak:

‘Dat is niks voor jou. Daar ben je veel te jong voor.’

Wat de jongen tegen zijn moeder heeft gezegd? Niet veel, hij heeft het geld teruggegeven en zij begreep het. Zijn moeder gaf hem drie biljetten die hij nog nooit had gezien. ‘Koop heel die serie, je wilt ze toch allemaal? Wedden dat Noomen dan inbindt.’

Na het nodige geharrewar legde boekhandelaar Noomen zijn pijp op de toonbank en pakte een rij van acht boeken met witte ruggen van de plank waartussen *De zwerftochten van Odysseus* stond. Hij vroeg niet of het een cadeautje behelsde, hij stapelde ze op in twee papieren tasjes.

De jongen kwam thuis met *Geschiedenis van het Perzische rijk, Griekse mythen en sagen, Romeinse keizers, De race naar de Noordpool, De tocht van de Argonauten, De ridders van de Ronde Tafel en Karel de Grote*. En, de aanleiding tot deze aanschaf en tot een heikel, aftastend bestand tussen de jongen en de boekhandelaar, *De zwerftochten van Odysseus*.

Een boek was acht boeken geworden. Acht boeken konden, hij had net de tafel van acht geleerd, vierenzestig boeken worden. Een schaakbord had vierenzestig vakken. Dus acht schaakborden hadden – nu moest hij een potlood pakken, een gele van Bruynzeel, om onder op de doos van het Apollo-bouwpakket de som uit te rekenen van acht maal vierenzestig – vijfhonderdthalf vakken. Vierenzestig boeken konden vijfhonderdthalf boeken worden. Verder rekenen had geen zin want zoveel boeken zouden er niet bij Noomen in de hoge kasten van zeven planken te koop zijn. Die waren er wel te koop, en veel meer zelfs, om dat te snappen was de jongen te jong.

Over de straat

Haaks op de rivier die de streek doorkronkelde liep de straat waarin de jongen woonde. Hier bakte bakker Fijn zijn brood, gevulde koeken, cake en gebak. Hier had kapper Pluis zijn met een potplant ingerichte zaak. Hier (voor dit verhaal hier) legde boekhandelaar Noomen een stapel Boekenweekgeschenken op de toonbank. En

hier mocht melkboer Kaas in concurrentie met de supermarkten het assortiment van zijn zuivelwinkel uitbreiden.

Zij bevolkten een kant van de straat, de andere kant werd in beslag genomen door de cacaofabriek. Van de rivier tot de provinciale weg en het spoor strekte het terrein zich uit met de loskade, een brekerij, branderij en malerij, het ketelhuis, een smelterij, het directiegebouw, de inpakafdeling, de kantine en de portiersloge. Aan die kant van de straat stond het huis van de jongen, omgeven door magazijnen van de fabriek en de spoorweg. In een rechte lijn liep de beklinkerde straat van de rivier naar het station, waaraan ze haar naam ontleende.

Het huis grensde met de achtertuin aan het met betonplaten geplaveide open terrein voor de opslagloodsen en keek met de westzijde uit op de weg die de dorpen van de streek aaneenreeg en op het spoor, terwijl het aan de andere kant het postkantoor als buur had. De voorkant met erker keerde zich naar de straat. Hier woonde de jongen, tussen het station en de rivier, tussen de fabriek en de winkels, tussen het postkantoor en de loskade. Achter in de tuin stond een kastanje.

Over de kastanje

De kastanje was zijn droomboom, zijn in de werkelijkheid van de geplaveide achtertuin tussen het station en het postkantoor gewortelde fantasiegigant. Gezeten op een tak niet ver onder de kruin keek hij van boven door het open raam in de kamer van zijn zus. Gegiechel en gepalaver. Een briesje droeg dennenkerst aan want zijn zus had haar benen met hars ingesmeerd. Hij zag knieën, schenen, kuitjes besmeerd met stopverfgrijze pap, in viervoud, want het ontharen van haar benen deed zijn zus met haar vriendin Karin,

die anderhalve kop groter was dan zij en die navenant lange benen en armen had. Die laatste zag hij niet, maar daarmee had Karin, toen de poes haar jongen onder de schuur had verstopt – voor haar hoefde het moederschap niet –, drie jonge katjes onder het houten bouwsel vandaan gehaald, twee zwarte en een rode, terwijl moeder een streepjeskat was, dus ze was lekker bezig geweest. Ze blies naar haar babykatjes, die Karin met haar lange armen een voor een uit hun benarde situatie wist te bevrijden.

De jongen in zijn droomboom zag naast de met smurrie bedekte benen van zijn zus de al even ondergekliederde lange benen van Karin zich uitstrekken, niet ver waarvan op de vloer een *Paris Match* lag. Op het bureau wist hij de *Petit Larousse* te staan met het dunne ritselpapier en de kleurenillustraties op dikke gesatineerde vellen. Als hij dit alles zag en hoorde en vermoedde, en zijn zus en Karin, onder het uitstoten van gepijnigde zuchten afgewisseld met gegiechel om elkaars kreetjes, voorzichtig millimeter voor millimeter de gedroogde en verharde plakken hars lostrokken, als schilden ze zichzelf, werd het licht in het hoofd van de jongen alsof hij uit de kastanje door het open raam van zijn zusters kamer naar Frankrijk keek, naar de vrouwen met lange benen in *Paris Match* bij het showbiznieuws en bij de *Faits Divers*. Hij hoorde het brouhaha van een Parijs café, het getinkel van een lepeltje waarmee eindeloos in een porseleinen kopje werd geroerd, een schelle lach tussen het geroezemoes van vele stemmen, de rauwe roep om een bestelling tot – Pok! – het boek waarvoor hij de boom in was geklommen uit zijn handen gleed en onder de kastanje viel. Zijn zus sloot, terwijl ze haar tong naar hem uitstak, het raam.

Daar lag Odysseus op de grond.

Over lezen

Hij las en las en las, te hooi, te pas, te gras, te onpas, vooral te onpas en te gras, te boom, te bed, hij las in het wilde weg, zonder methode of plan, zijn leeshonger stillend en tegelijk voedend, onderwijl iets oppikkend, een sfeer, een wijze van zeggen, en dat, zonder het te beseffen, diep in zich borgend, waar hij het jaren later gerijpt zou vinden, klaar voor, tot zijn eigen verwondering, gebruik in heel nieuwe verbanden. De tondeuse beet met de metalen snuit in zijn nek maar voor hem hing het roze rubberen toverbolletje waaraan een wolk ontsnapte. Zoals op school als juf de bordenwisper uitklopte een poederwolkje zich losmaakte dat een geschiedenisles bevatte, of de tafel van acht, of de vervoeging van een sterk werkwoord – lopen liep gelopen, mijden meed gemen – of op vrijdagmiddag een gedicht voor het weekend, dat de leerlingen maandag, tot verdriet van hun ouders, die er ook flink zoet mee waren, uit hun hoofd moesten kennen, of plaatsnamen – Memphis, New Orleans, Kentucky, Mississippi, Tennessee – dan zweefden zoeken-zocht-gezocht, een gedicht, riviernamen, Floris v in een wolk krijtsporen voor het uitgewiste zwartgrijze bord.

De tondeuse zoemde, de bordenwisper wiste en wolken schoven voorbij, wolken waarin hij sommen las van dertien maal drie en vijftientig gedeeld door vijf, jaartallen, versregels, eilanden, schapen met herder Teun, schiereilanden, de rivieren van Duitsland, die zich terug lieten toveren tot krijtdeeltjes en die weer tot woorden en cijfers op het schoolbord.

Over de tijd

De klok van de cacaofabriek gaf op zijn bakstenen pilaar uitto-
renend boven het dorp de tijd aan in nijvere concreetheid. Anders
dan bij stationsklokken, waarbij het op nauwgezetheid aankomt,
op een dienstregeling die tot op de seconde nageleefd dient te wor-
den, maten de wijzers van de vierzijdige fabrieksklok niet in de eer-
ste plaats minuten – van seconden was sowieso geen sprake – maar
verwerkte balen cacao, gemalen bonen, geperste boter, in zakken
van 250 gram, 1 en 5 kilo getapte en verpakte cacao-poeder. De slag-
boom die omhoogzwiepte, met een korte trilling verticaal tot mast
verstarde en een tankwagen met in drie compartimenten geladen
cacaomassa doorliet gelek dan een klokwijzer, evenzo als hij met
schokjes naar beneden bewoog en in een U-vormig, met rubber be-
klede stalen houder nagenoeg geruisloos landde.

In het dorp van de jongen, kapper Pluis en boekhandelaar
Noomen, in de omliggende dorpen, die net zo hun jongen, Pluis
en Noomen hadden, in al de dorpen langs de rivier die de streek
doorstroomde, zwiepten de ganse dag bij de portiersloges aan de
smalle dijkwegen rood-witte slagbomen omhoog, omlaag, om-
hoog, omlaag als imiteerden ze het eertijdse zoeven van de rood-
wit bedoekte wiken van de molens, waaruit de fabrieken waren
voortgekomen. Zo volvoerden zij in een duet met de wijzers van
de fabrieksuurwerken hun mechanisch-repetitieve dans, die hecto-
liters, tonnen en pallets levensmiddelen mat.

Over de rivier

Een rivier, op wier oevers eerst molens zoefden en later fabrieken
stoomden, doorslingerde de streek van cacao-fantasie en toverrijst.

De Zaan – de mooie brede stroom verdient een naam – verlustigde zich zelfvergeten, onbekommerend in bochten. Ze tekende, komend uit een sloot en na wat frivole slingers opgaand in een rivier of plas, of kanaal, of nee, zomaar ergens oplossend als had ze er genoeg van, gaf ze er uit balorigheid de brui aan, ze tekende een komma in de zich eindeloos vertakkende delta van het kustland.

In de veenlanden die haar omzoomden broedden talloze weidevogels. In de zachte grond pikten zij met hun lange snabels naar wormen, spinnen, insecten en emelten. De weilanden waren vaak eilandjes die op de zachte veenbodem deinden en die in de streek dik water werden genoemd. De bewoners wisten als ze in februari of maart het gwutto-gwutto van de grutto hoorden dat de winter voorbij was. De koeien werden in platbodems naar de eilandjes gevaren.

De Zaan, zich vermeiend in lome lussen, stroomde voort als, tot genoegen van de vaak doopsgezinde fabrieksdirecteuren, een vermaan over de korthed des levens. Een kronkelweg tussen een willekeurige aftakking en een verdwijnen in schemer. De rivier van molens en fabrieken, van meel, lijnzaad, pernambucohout en brasil, van koffie, zeep, mosterd, cacao, zetmeel, veevoer, de luilussen-de stroom, wrong zich ter hoogte van de rijstfabriek, in een bocht, waarbij ze zichzelf ontmoette, als wilde ze rechtsomkeert maken of zich in zelfverliefdheid omhelzen.

En zoals de rivier haar bochten rekte, verlengden de bewoners van deze streek de klinkers tot zangerig lang (volgens buitenstaanders zeurderig lang) aangehouden klanken. De luimen van de rivier spiegelde zich in het lome (volgens sommigen slome) taaltje van haar oeverlingen.

Over de adelaar

Voorbij de talmende rivierlus troonde met breed uitgeslagen vleugels op de watertoren van een zeepfabriek in ruste een adelaar. In maanloze nachten, als niemand keek, schudde hij, zich bevrijdend uit zijn stenen verstarring en verfrist door de nachtlucht, zijn machtige vleugels los. Dan liet hij met zijn klapwieken zomaar van een paar molens de wieken draaien. Een suizen ging over de Zaan, speelde met de doeken en verspreidde zich in het lage gras van de landerijen achter de dijk. ‘Een tochtje’, noemden de molenaars onder elkaar deze onverklaarbare nachtwind.

Over geuren

De Zaanstreek, ook de streek verdient een naam, rook. De Zaanstreek stonk. De Zaanstreek walmde.

De Zaanstreek stampde, maalde, brandde.

De Zaanstreek rookte, stoomde, geurde, brak, perste, drukte.

De Zaanstreek slingerde zich parallel aan de rivier door bochten over dijken, hoge dijken, lage dijken, zuidijken, noordeinden, hoge dammen, zuiddammen, hoogstraten, westzijden, oostzijden ingeklemd tussen fabrieken en Zaans groene houten krochten.

Dit is de streek waar de jongen opgroeide, waar hij zich in zijn droomboom in fantasieën verloor, waar kapper Pluis in een wolk van minuscule waterdeeltjes zijn toverbol hanteerde, waar achter rood-witte slagbomen noten werden gekeurd, chocoladeletters gebakken, koffie werd gebrand, zeep gezied, rozijnen en deeg tot Sultana's werden gekneet en in een laboratorium cacao werd geproefd om te testen of de bonenmix de juiste smaak had.

De wereld ging er om in geuren, van rijst uit de Oost, van koffie

uit Brazilië, van cacao uit Ivoorkust en Indonesië, in zure geuren van zetmeel van Zweedse rogge, in zoete walmen van koek en in tot niezen nodende aroma's van zeep, in lauwlatte geuren van haver en maïs van wie weet de akkers om de Mississippi, en in bedompte luchten van linoleum.

‘Wat ruik je?’

‘Uhhhh... Nououou... ja ja... ik weet 't... ach... ja... uh... Anijs! Het is anijs!’

‘Anijs? Ruik je anijs?’

‘Het is lang geleden dat ik het geroken heb. Ik was al bijna vergeten hoe het rook.’

‘Dan zijn ze bij Verkade Nizza's aan het draaien.’

‘Nizza's, die...’

‘Ja die, Nizza's.’

‘Morgen meteen vijf pakken kopen.’

'Je bent op dreef, Xochipilli, maar wie is de ander? Wordt het niet tijd dat zijn nevenwezen...'

'Dat is jouw orde, niet de mijne.'

'Vergeet dat nou toch 's. Jouw orde, ha! Jouw orde is een voetnoot in de mijne. Er moet een ander zijn.'

'Er zijn fluctuaties.'

'Naar links of naar rechts, meer niet.'

'Nou en of!'

'Nee, nee, nee... Zonder ander is er zelfs geen niets. Dus?'

'Ik zing.'

'Zing van mij. Denk aan Xochiquetzal, jouw ander.'

'Jij die avondster bent en ochtendster

Zon en maan, man en vrouw

Gevederd en geschubd

Jij die avond bent in de ochtend

Ochtend in de avond

Jij, Quetzalcoatl,

Gevederde slang, geschubde vogel

Twee in één, één in twee

Quetzalcoatl

Quetzalcoatl.'

'Heel mooi. Zo gaan we verder. Zo doen we 't. Waar waren we?'